

Раєвська І. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії та практики перекладу

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

УЖИВАННЯ ДІАЛЕКТУ НА ПРИКЛАДІ МОВЛЕННЯ МОЛОДІ ІТАЛІЇ В ОБЛАСТІ УМБРІЯ

Анотація. У статті зроблено спробу описати пасивний та активний складники володіння діалектом представниками молоді Умбрії й визначити прагматичний аспект його вживання. Крім того, авторка намагалася виділити та описати гендерні чинники такого вживання і простежити тенденції майбутнього розвитку обраного субдіалекту.

Ключові слова: діалект, субдіалект, соціолінгвістичне вивчення, італофонія, прагматичне вживання, денотативна й експресивна функції.

Постановка проблеми. Володіння діалектом, принаймні діалектною лексикою, у молоді більш обмежене, якщо порівняти з особами старшого віку; різні діалектні форми найчастіше є малозрозумілими для молоді. Крім того, в Італії, особливо в північній частині країни, як у великих містах, так і в дрібніших поселеннях усе складніше знайти молодь, котра говорить діалектом [2, с. 23; 6, с. 40; 7, с. 14].

З іншого боку, поряд із тенденцією до виключної італофонії (використання італійської літературної мови, а не діалекту) серед рівних, із представниками одного й того самого соціального класу, існує тенденція в ситуаціях спілкування з товаришами, друзями до вживання діалекту, особливо це стосується підлітків. Така поведінка характерна передусім для представників чоловічої статі, значно менше – для дівчат. Пояснити це можна тим фактом, що з поняттям «діалект» «асоціюються конотації чоловічої зрілості й агресивності, що зумовлює вживання діалектних комунікативних засобів, вербальних і невербальних» [3, с. 36; 4, с. 130].

«У мовленні молоді діалектні слова вживаються не стільки з необхідності точного позначення чого-небудь (денотативної функції), скільки для експресивної, емотивної або гумористичної функції» [4, с. 131].

Діалектизми також виконують оцінну функцію: їх часто використовують для вираження особистих характеристик когось-небудь, оскільки окремі лексеми певною соціальною групою вважаються негативними. Часто діалектизми виконують окличну функцію або функцію привернення уваги. Наприклад, в області Венето (місто Местре й прилегла до нього територія) *àreo!* (літ. мова 'guardalo!' 'подивися на нього!') є однією з форм вітання, прийнятою серед друзів [6, с. 41].

У мові молоді часто відбувається зміна коду, яка реалізується по-різному: починають діалог літературною мовою, а закінчують діалектом і навпаки; змішують літературну мову й діалект; використовують слова літературної мови, говорячи діалектом, і навпаки [6, с. 41].

Про функціональну різницю у використанні літературної мови й діалекту говорять М. Дардано та П. Тріфоне: «Для більш формальних цілей передусім на письмі використовують літературну мову, за винятком особливих випадків, для неформальних же випадків здебільшого в розмовному мовленні в

родині зараз більше воліють спілкуватися діалектом. Але найчастіше відбувається випадкове або навмисне змішування цих різних систем» [5, с. 10].

Для визначення активного й пасивного володіння діалектом зі школярами Умбрії проведено анкетування.

Вивчення мовної ситуації в Італії, динаміки її змін вельми актуальне для сучасного італійського та європейського мовознавства загалом, оскільки дає змогу простежити основні тенденції розвитку італійської мови протягом значного часу, прогнозувати напрями її подальшого розвитку, а також визначити соціолінгвістичні тенденції серед італійської молоді.

Метою дослідження є визначення активного й пасивного складників володіння діалектом школярами віком 10–18 років. Це дослідження мало велике значення для подальшої систематизації даних про сучасну реалізацію діалекту в області Умбрія.

Мета дослідження зумовила розв'язання таких завдань: дослідити прагматичний аспект вживання діалекту в мовленні молоді Умбрії, окресливши тим самим можливі шляхи розвитку діалектів цього регіону в майбутньому; на прикладі мовлення школярів простежити роль гендерних чинників у вживанні діалектів.

Полеом для дослідження послугувала територія, на якій розташовані 92 населені пункти, що, за класифікацією Дж. Боретті, належать до п'яти різних діалектних зон. Спостереження й анкетування проведено в трьох пунктах: в обласному центрі – в місті Перуджа, де населення становить близько 160 000 чоловік, у місті середнього розміру Губбіо з населенням – 3 000 чоловік, у селищі Поццуоло, розташованого в районі Кастельйоне-дель-Лаго, з населенням 1 200 мешканців.

Об'єктом дослідження стала мовна компетенція учнівської молоді міста Перуджа та його околиць, а саме місця субдіалекту в її складі, вживання цього субдіалекту й найхарактерніших рис на сучасному етапі.

Предметом дослідження є ознаки субдіалекту Перуджа на всіх мовних рівнях і особливості його функціонування в складі сучасних умбрійських діалектів у мовленні молоді Умбрії.

Обраний віковий параметр – учні шкіл віком від 10 до 18 років. У Перуджа визначена середня школа й опитані учні 5, 6 і 7 класів. У Поццуоло обрана теж середня школа – 6 клас, у Губбіо – 4, 5 і 7 класи середньої школи.

Методологія. Об'єктом дослідження стала поведінка учнів у різних комунікативних ситуаціях: спонтанне й підготовлене мовлення. Реєстрація мовленнєвої реалізації відбувалася під час уроку у формальному (складається з діалогів учень-учень та учень-учитель, опитування, переказу прочитаних уривків, усних виразів, читання вголос) і неформальному (розмови між учнями під час перерви, на занятті за відсутності вчителя й під час заняття спортом у школі) контекстах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб оцінити підготовлене мовлення, респондентів попросили розповісти про власну лінгвістичну компетентність, оформити відповідь за запропонованим планом (міркування на тему «Діалектна ситуація в Італії й Умбрії» після прочитання ними деяких статей із цієї теми), а також з учнями велася розмова про частоту використання діалекту. На цій стадії учні за допомогою вчителя згадували слова й вирази рідного діалекту, використовуючи словник і збірку прислів'їв і приказок, лічилки, ігри, записані діалектом, переглядали комікси й розгадували загадки, заповнювали соціолінгвістичну анкету. В анкеті респондентів попросили вказати номер школи, класу, статі, місце проживання та професію батьків.

Нижче подається аналіз відповідей на запропоновані в анкеті питання, що стосуються знання й використання таких мовних категорій, як «італійська мова» та «діалект».

На питання «Який діалект ти знаєш і використовуєш?» більшість учнів відповіли, що знають і використовують місцевий діалект. У Губбіо майже всі учні відповіли, що знають і використовують місцевий діалект. Вищий рівень пасивного володіння діалектом виявлено в Перуджа. І в першому, і в другому випадках були учні, які, крім знання місцевого діалекту, засвідчили знання діалектів інших регіонів, але більше на рівні розуміння, ніж практичної реалізації. Це пояснюється використанням інших діалектів одним із батьків. А ось у Поццуоло виявлено іншу тенденцію: майже половина опитаних (8 із 20) відповіли, що не знають жодного діалекту. Майже всі діти цього населеного пункту належать до родин, чий соціальний стан оцінюється як «невисокий».

При цьому треба зауважити, не завжди учні усвідомлювали, що їхнє мовлення близьке до мовлення носіїв діалектів сусідньої області (Тоскана), тому вони оцінювали його як «говорю неправильно», а не «розмовляю діалектом». Цей феномен пояснює провідний спеціаліст кафедри діалектології в університеті міста Перуджа А. Батинті: «... слово «діалект» для багатьох означає належати до низького класу в соціально-економічному й культурному аспекті, тоді як «говорити погано» належать до низького класу в лінгвістичному аспекті, тобто до класу, який можна завжди поміняти» [1, с. 30].

На друге питання «Чи часто ти говориш діалектом протягом дня?» учні відповіли так: Губбіо посіло перше місце: позитивно відповіли 34 з 41 респондентів; у Перуджа менше школярів відповіли позитивно – 15 із 31. Порівняно з Губбіо в Перуджа спостерігається зниження частоти використання діалекту й зростає показник спонтанності використання. Але загалом вважаємо, що ситуація однорідна. Кардинально відрізняються результати, отримані в Поццуоло: половина опитаних сказали, що взагалі ніколи не використовують діалект у спілкуванні (10 із 20), а учні, які відповіли позитивно, діляться на тих, хто іноді використовує діалект, і тих, хто використовує його часто. Останні належать до чоловічої статі. Цей факт ще раз підтверджує результати гендерних досліджень в Італії, які виявили референтне використання діалекту представниками чоловічої статі.

Що стосується відповідей на третє питання «З ким і в яких ситуаціях ти говориш діалектом?», то вони загалом однакові в трьох пунктах опитування. Респонденти відповіли, що говорять діалектом передусім із рідними (бабусями та дідусями, батьками, братами й сестрами, родичами), а найчастіше з «бабусею» або «мамою», тобто з тими людьми, з ким вони прово-

дять найбільше часу. Крім цього, були названі друзі й однокласники, з якими вони обмінюються фразами на діалекті під час ігор чи занять спортом. Можна дійти висновку, що представники нового покоління італійців воліють використовувати діалект у неформальному середовищі з рівними собі.

Сказане суперечить дослідженням, проведеним у 2003 році дослідницьким центром ISTAT, стосовно використання мови в родині й колі друзів. Відповідно до цього дослідження, відсоток молодих людей, які говорять виключно італійською мовою з рідними й друзями, набагато вищий. Дані дослідження ISTAT збігаються з нашими даними щодо використання мови й діалекту з незнайомцями. Отже, на питання «З ким і за яких обставин ти ніколи не говориш діалектом?» респонденти відповіли – «з незнайомцями» та «з учителями в школі». Явно помітна тенденція обмеження використання діалекту у формальних ситуаціях. Деякі учні (7 у Перуджа, 1 у Поццуоло) заявили, що ніколи не використовують діалект у спілкуванні з батьками. Після аналізу анкет цих респондентів з'ясувалося, що ані місце проживання, ані професія батьків не впливають на мовну поведінку опитаних, а негативне ставлення батьків до діалекту впливає на лінгвістичний вибір їхніх дітей.

Останнє питання було таке: «Чи знаєш ти приказки, лічилки або загадки, складені діалектом?» Учні Губбіо показали гарне знання фольклору, 15 записів із 21 на цю тему належать учням міста Губбіо. Не помічено якоїсь конкретної тенденції щодо знання приказок тощо залежно від статевої належності учнів або роду заняття батьків, але виявлено, що все-таки діти з окраїн знають краще й більше приказок, лічилок. Ситуація в Перуджа дещо відрізняється. Найбільше приказок тощо подано дітьми з периферії, але важливу роль тут відіграла й статева відмінність, бо переважно хлопчики давали позитивні відповіді на поставлене питання. Респонденти з Поццуоло взагалі відповіли негативно.

Явища, виявлені в мовній реалізації опитаних учнів, характерні для умбрійських діалектів. Крім того, вони зберігають характерні риси, властиві окремим зонам. Серед фонетичних особливостей можна виділити реалізацію зубного глухого *s* після приголосних *l*, *r*, *n* як напіввибухового *ts*: *inzieme/nzieme (insieme), inzalata/nzalata (insalata), penzando (pensando), io lo zo (io lo so)*. Це помічено в спонтанній активності, багатьма мовцями не виділяється як діалектна спадщина, хоча трапляється також під час читання й на письмі. У вимові необхідного палатального звуку *ll* (італ. буквсполучення *gl*) реалізується *jj*: *mejjo, fjiyo, ajjo* замість *mello, filllo, alllo*. Ця риса визнана прикметною рисою умбрійських діалектів, особливо перуджійського варіанта. У мовленні учнів у Поццуоло виявлено нижчу інтенсивність у ненаголошеній позиції й високу інтенсивність у переднаголошеній: *famija – pijjatoci n caffè*. У Губбіо завжди вимовляють *fio, aio, famia*, тобто звук *jj* не реалізується.

У мові учнів Перуджа помічена характерна для цієї зони особливість: ослаблення або зникнення ненаголошеної голосної як на початку слова, так і всередині, наприклад, *ndovina (im. indovina), pallavno (im. parlavano)*.

Це явище усвідомлюється дітьми як діалектне й частіше трапляється в спонтанному мовленні або в уживанні прислів'їв і приказок рідним діалектом.

Виявлено також скорочення довготи приголосних. Так, школярі вимовляють з однією приголосною такі італійські слова, як *machine (macchina), arivati (arrivati)*. Крім того, у дітей у Губбіо й частково в Перуджа виражена тенденція збереження

наголошеного відкритого *o* у відкритому складі: *scòla, nòve*, замість *scuola, nuove*, в літературній мові. У Перуджа та Поццуоло виявлено реалізацію дзвінкого *g*, замість альвеольного глухого *k*: *guasi (quasi), cingue (cinque)*. Респонденти розцінюють це як вияв діалекту.

Заміна наголошеного *a* на *é* типова для північних частин Умбрії, хоча в Перуджа вона практично не трапляється й уважається ознакою «неосвіченості». Так, *chésa (casa), méle (male)* незрозумілі й не сприймаються школярами. Дехто з них сказав, що чули ці слова від бабусі, а деякі з них (слів) їм знайомі з діалектних ідіоматичних виразів, наприклад, *che ne sé? (che ne sai? 'що ти про це знаєш?')*. Тобто це явище в мовленні підлітків поступово зникає, оскільки воно в їхній свідомості ідентифікується з мовленням старшого покоління. У Поццуоло воно теж мало поширене, але в Губбіо трапляється часто.

На морфосинтаксичному рівні діалектні явища ще очевидніші й поширеніші. До них належать:

- форми означеного артикля *l* (замість *il* у літературній мові) і форми *n, no, na* (замість *un, uno, una*, відповідно);
- артикль чоловічого роду множини *i* замість *gli*;
- означений артикль із власними іменами (*la Maria*);
- форма прийменника *de* замість *di (n cugino de Milano)*;
- форми *ta* замість *a (ta te t'amazzo!)*;
- артикльований прийменник *la, de la* замість *con la, della*;
- форми *me, te, ce* замість *mi, ti, ci (te piace?)*;
- усічені форми вказівних займенників *sto, sta* замість *questo, questa (sta gatta)*.

На морфологічному рівні широко використовуються дієслівні форми, характерні для досліджуваних говорів:

- усічена форма інфінітива *lava' (lavaze), tene' (tenere)*;
- форми першої особи множини *entramo, tornamo* (замість *entriamo, torniamo*), тобто випадіння голосного *i* в закінченні;
- заміна префікса *ri/re-* на *ar-* (*argimo*).

Для учнів усіх зон виявилася характерною заміна дієприкметників місця *dove* на *ndu, du (Ndu vai? Du abiti?), tuqui* замість *qui (tuqui vicino), lu/lue* замість *lui*.

Що стосується лексичного рівня, то виконане дослідження не дає точних і повних висновків, цей рівень потребує більш глибокого вивчення. Результати отримані на підставі запису розмов дітей після прочитання ними спеціально підготовленого тексту з елементами діалектної лексики. Деякі з учнів були здивовані, довідавшись, що використовуваними ними слова є не італійськими, а діалектизмами. Наприклад, *mollo (im. bagnato) 'мокрый', boconotto (maccheroni) 'макарони'*.

Деякі слова належать до їхнього щоденного лексичного запасу, який вони використовують систематично, наприклад: *brencio (straccio) 'ганчірка', caciarra (confusione) 'сум'яття, безладдя', smorza (spegnere) 'вимикати', mira (guarda) 'дивися!', sciaqua (lavare) 'мити'*. Інші слова в їхній свідомості посідають місце діалектної лексики й асоціюються з «мовою» дідусів і бабусь, наприклад: *nguasti (arrabbiare) 'сердити', gi (andare) 'йти'*. Молоде покоління часто використовує слова: *bulo/sgaggio (divertente) 'розважальний', begio (tonto) 'дурний', frego/fiolo (ragazzo, fidanzato) 'хлопець, наречений', lasca (schiaffo) 'удар'*. Прислівники й вигуки італійської мови теж часто поступаються місцем діалектизмам: *mannaggia 'чорт візьми!', manco (neanche) 'навіть не', nisba (nulla) 'нічого', mesa (forse) 'може бути'*.

Крім того, учням запропонували до розгляду 132 висловлення, прислів'я та приказки на діалекті, які зібрані нами під

час вивчення фольклорного й літературного спадку на субдіалектах області Умбрії. Метою було виявити, чи вони їх розуміють взагалі та чи їх використовують у щоденному спілкуванні. Учні відповіли, що розуміють сенс цих висловлювань і розуміють, у яких умовах вони можуть бути вжиті. Але лише деякі з них використовуються ними під час спілкування з друзями й у родині.

Абсолютно всі учні позначили лише 29 висловлювань і приказок, які вживають систематично, що становить 22% від загальної кількості запропонованих одиниць.

Так само, як і у відповіді на останнє запитання в анкеті, наявна гендерна тенденція, тобто хлопчики розуміють краще фольклор і частіше вживають його в повсякденному житті. Наведемо приклади деяких висловлювань перуджійським субдіалектом, які часто вживаються учнівською молоддю: *Se stia mejo aunno se stia peggio* (іт. *si stava meglio quando si stava peggio*) 'коли було гірше – було краще'; *Cane c'abbaia non mozzica mai* (іт. *cane che abbaia non morde mai*) 'собака, що гавкає, не кусає'; *E' meju un ladro che na spia* (іт. *e' meglio un ladro di una spia*) 'шпигун гірший за крадія'; *La svintura fa conosce' l'amico* (іт. *la sfortuna fa conoscere l'amico*) 'друг пізнається в біді'.

Прагматичний аспект уживання субдіалекту в родині та з друзями може бути описаний так:

– у родині діти вживають діалект під час спілкування з родичами, навіть більше з дідусями та бабусями, які розмовляють діалектом. Отже, вони краще розуміють один одного й почувують себе більш любимими представниками старшого покоління;

– у спілкуванні з друзями вибір діалекту (субдіалекту) може бути зумовлений декількома причинами: бажанням показати, що, окрім італійської національної мови, вони вільно розмовляють своєю автохтонною мовою у формі субдіалекту й розуміють її, отже, закріпити чи підвищити свій авторитет серед друзів; підтримкою зусиль органів місцевого самоврядування щодо відродження і пропагування субдіалекту цього регіону, який виявляється в поетичних і прозаїчних творах, драматургії та піснях. Для сучасної молоді вживання субдіалекту є елементом самоусвідомлення та самоідентифікації. Крім того, вживання діалектної лексики під час повсякденного спілкування (школа, під час ігор і спортивних змагань) має емоційний відтінок і виконує роль передавача емоцій, почуттів як негативного, так і позитивного забарвлення.

Висновки. На основі проведеного серед учнівської молоді Перуджа й низки інших міст області соціолінгвістичного опитування зроблений висновок, що кількість молодих людей, які говорять діалектом у родині, постійно зменшується. З іншого боку, поряд із тенденцією до виключного використання італійської літературної мови є й інша тенденція до вживання діалекту особливо в підлітковому віці. Найчастіше це буває серед рівних, із представниками того самого соціального класу, в ситуаціях спілкування з товаришами та друзями. Така поведінка властива передусім представникам чоловічої статі.

У мовленні молоді діалектні слова вживаються здебільшого з експресивною й емотивною функціями. Діалектизми часто виконують й оцінну функцію, оскільки використовуються для особистих характеристик, які певною соціальною групою вважаються негативними. Часто діалектизми виконують окличну функцію або функцію привернення уваги.

Під час спілкування найчастіше відбувається зміна коду: починають діалог літературною мовою й закінчують діалектом

і навпаки, змішують літературну мову та діалект, використовують слова літературної мови, говорячи діалектом, і навпаки.

Результати дослідження показали, що діалект живий і ним послуговується молоде покоління. З них 88% розуміють і використовують місцевий діалект, 54% використовують його як засіб спілкування в родині й колі друзів, тоді як у спілкуванні з незнайомими людьми або вчителями надають перевагу італійській мові. Представники чоловічої статі краще знають і частіше використовують діалект.

Архаїчними формами субдіалектів послуговуються менше. Частіше використовуються спільні для області діалектні риси, ніж локальні, котрі в основній масі знаходяться в пасивному запасі.

Прагматичний аспект уживання субдіалекту з друзями, представниками учнівської молоді пов'язаний насамперед із бажанням підкреслити свій статус у групі чи надати більшої емоційності спілкуванню. Уживання субдіалекту в родині дає можливість кращого порозуміння, зокрема, серед родичів старшого віку.

Література:

1. Batinti A. *Lingua italiana e dialetto in Umbria* / A. Batinti, M. Merendelli. – Perugia : Guerra, 1991. – 180 p.
2. Berruto G. *Gli italiani regionali e la situazione sociolinguistica italiana* / G. Berruto. – Roma : Bulzoni, 1985. – 230 p.
3. Bonucci P. *Dal dialetto alla lingua: osservazioni sulla struttura morfofonologica dell'italiano di Perugia*. Tesi di laurea inedita / P. Bonucci. – Perugia : Università degli Studi, 1992. – 320 p.
4. Cortelazzo M. *Avviamento critico allo studio della dialettologia italiana* : in 3 vol. / M. Cortelazzo. – Pisa : Pacini, 1969–1972.

5. Dardano M. *La lingua italiana* / M. Dardano, P. Trifone. – Bologna : Zanichelli, 1985. – 463 p.
6. Marcato C. *Dialetto, dialetti e italiano* / C. Marcato. – Bologna : Mulino, 2002. – 220 p.
7. Merendelli M. *Lingua italiana in Umbria*. Tesi di laurea inedita / M. Merendelli. – Perugia : Università degli Studi, 1990. – 315 p.

Раевская И. В. Использование диалекта на примере речи молодежи Италии в области Умбрия

Аннотация. В статье сделана попытка описать пассивную и активную составляющие владения субдиалектом представителями молодежи в области Умбрии с выделением гендерных составляющих и определить прагматический аспект такого использования, а также отследить основные тенденции дальнейшего развития выбранного субдиалекта.

Ключевые слова: диалект, субдиалект, социолингвистическое изучение, италофония, прагматическое использование, денотативная и экспрессивная функции.

Rayevska I. Dialect praxis illustrated by the Italian youngsters' speech in the region of Umbria

Summary. The article presents an attempt to illustrate both passive and active components of subdialect praxis in Umbria and also to describe pragmatic aspect of such usage taking into consideration gender influence. Another aim of this article is to track the main trends and tendencies of a possible future development of this subdialect.

Key words: dialect, subdialect, sociolinguistic study, italo-phony, pragmatic use, denotative and expressive functions.